

СМОЛІЙ А. В.,
асистент кафедри міжнародного
приватного права
(Навчально-науковий Інститут
міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.61>

МІЖНАРОДНІ СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ДОГОВОРИ ТА КОНВЕНЦІЇ

У статті проаналізований основний комплекс питань пов'язаних із міжнародно-правовими актами у сфері сімейного права. Зокрема, розглянуті міжнародні договори та конвенції, які імплементуються в національні законодавства держав. Доводиться важливість таких документів, які регулюються широкий спектр сімейних правовідносин між резидентами різних держав. Серед важливих документів розглянуті такі, що регулюють питання укладення та розірвання шлюбу, майнові правовідносини у міжнародних договорах. Також аналізуються – Конвенція ООН про права дитини в контексті міжнародних сімейних правовідносин, механізми закладені в ній, Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбів, Гаазька конвенція про укладення та визнання шлюбів, укладених в інших державах. Окремо розглянуті міжнародно-правові акти, котрі регулюють питання усиновлення в міжнародному праві. Загалом, джерела міжнародно-правових норм сімейного права було розділено на декілька підвидів, перший серед яких це конвенції та угоди, що стосується питання шлюбу, його утворення та розірвання. Другий підвид це міжнародно-правові документи, котрі відповідають за питання розподілу майне, відповідно мова йде про розлучення та всі подальші дії щодо цього. Третє – це питання дітей: усиновлення, спадщина, розподіл відповідальності щодо дітей між батьками тощо. Всі ці три підвиди найважливіших норм розглядаються також з точки зору національного законодавства. Було визначено, що значною рушійною силою розвитку міжнародного сімейного права, і зокрема міжнародно-правового режиму сімейних правовідносин є максимальна імплементация відповідних норм до національного законодавства. Було розглянуто як Україна імплементує такі норми в своє національне законодавство, і головне – наскільки ефективно вони працюють, зокрема виділений Сімейний кодекс України, як головне джерело сімейного права. Особливо актуальним це є в сучасному світі, котрий максимально глобалізується і відповідно, де збільшується кількість сімейних правовідносин між громадянами різних держав. В статті вказується, що державам різних частин світу, зокрема і Україні, потрібно активізувати подальші напрацювання та удосконалювати як двосторонні, так і багатосторонні міжнародно-правові акти стосовно сімейних правовідносин задля того, щоб вони відповідали викликам часу та тим процесам, які відбуваються в світі.

Ключові слова: міжнародні договори, міжнародно-правові акти, міжнародні сімейні правовідносини, імплементация законодавства, міжнародні конвенції.

Smolii. A. V. International family law: treaties and conventions

The article analyzes the main set of issues related to international legal acts in the field of family law. In particular, international treaties and conventions that are

implemented in the national legislation of states are considered. The importance of such documents that regulate a wide range of family legal relations between residents of different states is proven. Among the important documents considered are those that regulate the issues of marriage and dissolution, property legal relations in international treaties. Also analyzed are the UN Convention on the Rights of the Child in the Context of International Family Legal Relations, the mechanisms laid down in it, the Convention on Consent to Marriage, Marriageable Age and Registration of Marriages, the Hague Convention on the Conclusion and Recognition of Marriages Concluded in Other States. International legal acts that regulate the issue of adoption in international law are separately considered.

In general, the sources of international legal norms of family law were divided into several subspecies, the first of which are conventions and agreements concerning the issue of marriage, its formation and dissolution. The second subspecies is international legal documents that are responsible for the issue of property distribution, respectively, we are talking about divorce and all subsequent actions in this regard. The third is the issue of children: adoption, inheritance, division of responsibility for children between parents, etc. All these three subspecies of the most important norms are also considered from the point of view of national legislation. It was determined that a significant driving force for the development of international family law, and in particular the international legal regime of family relations, is the maximum implementation of relevant norms into national legislation. It was considered how Ukraine implements such norms into its national legislation, and most importantly – how effectively they work, in particular, the Family Code of Ukraine was highlighted as the main source of family law. This is especially relevant in the modern world, which is becoming increasingly globalized and, accordingly, where the number of family legal relations between citizens of different states is increasing. The article indicates that states in different parts of the world, including Ukraine, need to intensify further developments and improve both bilateral and multilateral international legal acts regarding family legal relations in order for them to meet the challenges of the time and the processes taking place in the world.

Key words: *international treaties, international legal acts, international family legal relations, implementation of legislation, international conventions.*

Вступ. Зростаючі глобалізаційні процеси, постійна міграція населення, війни в Україні та різних частинах світу – призводять до зростаючої ролі шлюбів між громадянами різних країн. Не менш важливим аспектом в цій ситуації є міграція дітей, важливість їх усиновлення, а отже, розуміння того, як це має відбуватись у міжнародно-правовій площині. Саме тому зростає роль міжнародного сімейного права, міжнародно-правових норм та документів, котрі регулюють цю сферу відносин, а також питання імплементації відповідних норм у національні законодавства держав світу, включаючи Україну. Міжнародні договори, двосторонні угоди, національні законодавства формують багаторівневу систему норм міжнародного сімейного права, і відповідно регулювання питань шлюбів, усиновлення, прав дітей та регулювання майнових відносин подружжя.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз системи міжнародно-правових норм в сфері сімейних правовідносин, з розглядом відповідного законодавства України та інших країн світу. Систематизація відомостей про найважливіші норми та Конвенції, які забезпечують регулювання питань усиновлення, шлюбів з іноземним елементом, прав дітей тощо.

Результати дослідження. Міжнародні договори, конвенції та національні законодавства країн в сфері міжнародного сімейного права є глибокою системою норм з яких складається пазл того, як виглядають норми регулювання шлюбів з іноземним елементом та прав дітей в контексті сімейних правовідносин. Перш за все в цій системі грають роль

міжнародні договори ООН та в рамках інших міжнародних організацій. Як приклад, можна навести фундаментальний документ – Конвенцію ООН про права дитини [1]. Серед інших конвенцій та договорів визначну роль грають регіональні документи, в основному в рамках Європейського Союзу, основною з них є Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 року [2, с. 156]. В Україні, до прикладу, основою для імплементації вищезгаданих норм є Закон України «Про міжнародні договори України» і звісно ж Конституція України [3; 4].

Важливою складовою міжнародного сімейного права також є двосторонні договори між державами, котрі стосуються питання визнання шлюбів, прав дітей, питання спадщини, усиновлення та інших аспектів. До прикладу, Україною укладені десятки таких договорів з державами Європейського Союзу та державами інших континентів світу. Як правило, саме двосторонні договори найбільш детально регулюють різного роду аспекти таких відносин.

Не менш важливою є ще одна складова – процес імплементації. Для того, щоб міжнародно-правові норми сімейного права запрацювали його потрібно імплементувати в національне законодавство держави, прописати як це буде працювати. Особливо це стосується міждержавних договорів та регіональних конвенцій (як до прикладу, конвенції в рамках Європейського Союзу).

До прикладу України, відповідно до статті 9 Конституції, має бути згода Верховної Ради на відповідний міжнародний договір [3]. Вже після ратифікації договору, парламент України, як і парламенти більшості держав, вносять необхідні зміни до національного законодавства, або приймають нові законодавчі акти, котрі забезпечать виконання того чи іншого договору. Це можуть бути зміни до відповідних кодексів, наприклад Сімейного Кодексу України та інших.

Ще один аспект гармонізації питань виконання міжнародно-правових норм є застосування судової практики в державах. Верховний Суд України у своїх рішеннях застосовує єдині підходи до застосування міжнародних норм у сімейно-правових відносинах. Це важливо, оскільки часто виникають колізії між національним правом, міжнародними та регіональними конвенціями, а також питанням двосторонніх договорів [6, ст. 13].

Пропонуємо розглянути також так звані «профільні» конвенції в сфері сімейних відносин з іноземними елементом. До таких відноситься Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбів 1962 року. Зокрема, вона регулює питання базових принципів щодо укладення шлюбу, таких як: вік, реєстрація, згода сторін тощо. Ще одним документом виділяється Гаазька конвенція про укладення та визнання шлюбів, укладених в інших державах 1978 року [7]. Основні питання цієї конвенції це уточнення принципів укладення шлюбу, підстави для визнання шлюбу недійсним, визначення порядку реєстрації та розірвання, і звісно посилання на національне право держав. Третьою конвенцією, яка регулює питання міжнародно-правових сімейних відносин є Гаазька конвенція про визнання розлучень і рішень про роздільне проживання, 1970 року. Сутність конвенції в тому, що вона регулює питання розірвання шлюбів для громадян різних держав. Тобто, де-юре встановлює юрисдикцію держави на можливість розірвання шлюбу, якщо одна особа з подружжя має громадянство відповідної держави-учасниці конвенції [6].

Іншим аспектом сімейних правовідносин з іноземним елементом є питання майнового розподілу, аліментів, режимів власності подружжя тощо. Серед міжнародно-правових документів варто виділити такі:

- Гаазька конвенція про право, що застосовується до режимів власності подружжя, 1978 року.

- Нью-Йоркська конвенція про стягнення аліментів за кордоном, 1956 року [7].

- Регламент Ради Європейського Союзу 2016/1103 про співробітництво в сфері режимів власності подружжя [6, с. 245].

- Гаазька конвенція про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання, 1973 року.

Ми вже згадували про поняття двосторонніх договорів, які є не менш важливими у формування системи міжнародно-правових документів, котрі регулюють сімейні

правовідносини. Це стосується практично всіх аспектів, зокрема і розірвання шлюбів, регулювання питань спільних боргів, режимів власності подружжя, опіки над дітьми, усиновлення тощо. Це можуть бути і регламенти Євросоюзу, на основі яких укладаються двосторонні угоди. Одним з прикладів, є договори між Україною та країнами ЄС щодо процедур отримання інформації про майно резидентів України або одна зі сторін подружжя є громадянином України.

Особливої уваги заслуговують питання захисту прав дітей у міжнародному праві, а саме у сімейних відносинах. Основоположною тут є Конвенція ООН про права дитини 1989 року, котра була ратифікована більшість держав. В Україні вищезгадана Конвенція також є складовою національного права ще з 1991 року [8]. Конвенція вводить у національні законодавства держав головні принципи захисту дітей, а механізмами реалізації документа є відповідний моніторинг ситуації в тих чи інших державах. Встановлено чіткі вимоги до процедури усиновлення: необхідність отримання згоди біологічних батьків або законних представників дитини; перевірка придатності майбутніх усиновлювачів; забезпечення права дитини висловити свою думку щодо усиновлення [10, с. 160]. В регіональному праві певні стандарти застосовані у Європейській конвенції про усиновлення дітей 2008 року [11].

В Україні питання усиновлення прописане в національних документах, а саме Сімейному кодексу України та Порядком провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей [5].

Сімейні спори – чи не найпроблемніший аспект міжнародно-правових відносин. Загалом поняття «сімейні спори» є складним і в національному законодавстві, що вже говорити про міжнародні норми. Проте, починаючи з 80х рр. XX століття і тут є значні зрушення. Розглянемо ці норми, які базуються на ключових конвенціях, а саме:

1) Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. Мова у ній йде про повернення дітей, якщо такі були переміщені в інші країни. Мета конвенції – координувати дії органів влади держав-учасниць задля швидкого та ефективного реагування на викрадення та переміщення дітей [12].

2) Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року. Аналогічно попередній конвенції, головна мета – максимально об'єднати можливість держав обмінюватись інформацією і відповідно швидко реагувати на ті чи інші ризики для дітей. Ще однією нормою встановлюється, що держави повинні співпрацювати між собою, для того, щоб знайти оптимальне рішення для дитини.

Ми вже неодноразово згадували про норми регіонального права Європейського Союзу. В рамках ЄС розроблені відповідні документи, зокрема регламент Брюссель IIbis, який покликає забезпечувати виконання судових рішень в різних країнах-членах [6]. Не забуваємо і про двосторонні угоди, які є поширеними серед країн-членів Європейського Союзу, а отже забезпечують більш ефективне вирішення питань в спорах між резидентами країн, так і у забезпечення виконання конкретних рішень на користь дітей.

Висновки. Система норм сімейних правовідносин є чіткою та сформованою протягом останніх декількох десятиліть. До неї варто віднести норми міжнародного, регіонального та національного права. Фактично мова йде про три основні рівні регулювання сімейних правовідносин з іноземним елементом. Важливу роль відіграють і двосторонні договори, котрі закріплюють зобов'язання між державами щодо питань шлюбів, розірвання сімейних відносин, процесів усиновлення та захисту прав дітей. Україна також є частиною міжнародного цивілізованого простору, тому згідно міжнародного права інтегрувала важливі норми до свого законодавства та уклала численні двосторонні угоди щодо сімейних правовідносин з іноземним елементом. Наразі, у 20-х рр. XXI століття варто працювати над подальшим осучасненням та доповненням норм міжнародного сімейного права, оскільки глобалізаційні процеси набирають обертів, відповідно чинні конвенції та угоди мають відповідати духу часу та сучасним вимогам.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ ООН від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Дяківський Г. М. Міжнародне сімейне право: навч. посіб. Київ: Алерта, 2020. 378 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. No 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. No 30. Ст. 141.
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. No 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. No 50. Ст. 540.
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. No 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. No 21-22. Ст. 135.
6. Калакура В. Я. Міжнародне сімейне право: теорія та практика: монографія. Київ: Істина, 2019. 420 с.
7. Конвенція про стягнення аліментів закордоном : Міжнародний документ ООН від 20.06.1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425
8. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. No 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. No 30. Ст. 142.
9. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення: Міжнародний документ від 29.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365
10. Розгон О. В. Міжнародне усиновлення в Україні: проблеми та перспективи. Приватне право і підприємництво. 2020. No 20. С. 159-163.
11. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута): Міжнародний документ від 27.11.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17
12. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Міжнародний документ від 25.10.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188

